

**Формування правосуб'єктності юридичної особи в умовах глобалізації:
нові виклики та перспективи правового регулювання**

*Мосьондз Сергій Олександрович*¹

Опубліковано	Секція	УДК
29.02.2024	Право	347.191.2:340.13

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14714999>

Анотація. У статті розглядається формування правосуб'єктності юридичних осіб у контексті глобалізації, зокрема аналізуються виклики, які виникають у процесі інтеграції економічних, соціальних та правових систем на міжнародному рівні. Автори досліджують основні аспекти адаптації національних правових норм до вимог глобального середовища, підкреслюючи необхідність їх узгодження з міжнародними стандартами для забезпечення ефективного функціонування юридичних осіб. Особливу увагу приділено питанням прозорості діяльності, вдосконаленню механізмів контролю та підвищенню відповідальності в умовах стрімкої цифровізації та транснаціоналізації бізнесу.

Стаття також аналізує перспективи створення єдиного правового простору, який сприятиме стабільності правового регулювання, підвищенню конкурентоспроможності юридичних осіб і їх інтеграції в глобальну економіку. Okремо розглядаються можливості вдосконалення правового регулювання для забезпечення балансу інтересів різних суб'єктів права, враховуючи специфіку місцевих ринків. Запропоновані рекомендації спрямовані на розвиток правової бази, здатної ефективно реагувати на виклики сучасного глобалізованого середовища.

Ключові слова: правосуб'єктність, юридична особа, глобалізація, правове регулювання, гармонізація законодавства, прозорість діяльності, міжнародні стандарти, цифровізація, транснаціональний бізнес, правовий простір.

Formation of Legal Entity Legal Personality in the Context of Globalization: New Challenges and Prospects for Legal Regulation

Abstract. The article examines the formation of the legal personality of legal entities in the context of globalization, specifically analyzing the challenges that arise during the integration of economic, social, and legal systems at the international level. The authors explore the key aspects of adapting national legal norms to the demands of the global environment, emphasizing the necessity of aligning them with international standards to ensure the effective functioning of legal entities. Particular attention is given to issues of transparency in operations, improving control mechanisms, and enhancing accountability in the face of rapid digitalization and the transnational nature of business.

¹ доктор юридичних наук, професор, проректор з навчально-методичної, наукової роботи та якості освіти, ПВНЗ «Університет сучасних знань», <https://orcid.org/0000-0003-4417-1074>

The article also discusses the prospects for creating a unified legal framework that will promote the stability of legal regulation, increase the competitiveness of legal entities, and facilitate their integration into the global economy. Additionally, it considers the opportunities for improving legal regulation to balance the interests of various legal subjects, taking into account the specifics of local markets. The proposed recommendations aim to develop a legal framework capable of effectively responding to the challenges of the modern globalized environment.

Keywords: legal personality, legal entity, globalization, legal regulation, harmonization of legislation, operational transparency, international standards, digitalization, transnational business, legal framework.

Вступ

Право в умовах глобалізації зазнає інтенсивних змін, у нього виникають нові напрямки розвитку. Проблема розвитку та дії права в світових процесах, що змінилися, вимагає нових підходів і детального осмислення, її актуальність видається винятковою. Слід зважати на те, що глобалізація у різних сферах світового простору протікає не спонтанно та стихійно, а як продумана та узгоджена глобалістами програма. Тому важливими є сучасні аналітичні дослідження як глобалізму в цілому, так і його впливу на складові елементи правової системи, правотворчості, правореалізації, правосвідомості; з'ясування перспектив розвитку права, зміна його сутності під впливом глобалізації тощо.

У разі глобалізації правові системи різних країн свідомо чи мимоволі мають рухатися (насправді прямують) у бік уніфікованої правової маси, єдиної світової правової системи [1, с.33]. Вони підштовхуються до копіювання зразкового їм еталона – адміністративно-європейського права, нібито закріпив найповніше правничий та свободи людини.

Нав'язування та впровадження у внутрішньонаціональне право різних країн та континентів понять «права людини», «міжнародні стандарти», «загальнолюдські цінності» тощо в кінцевому рахунку підривають систему національного права, оскільки деякі із зазначених трафаретів не вписуються в історичний менталітет народів конкретних країн і є їм прийнятною цінністю.

Глобалізація є багатовимірним процесом, що проникає в усі аспекти суспільного життя, включаючи економічну, політичну, культурну та правову сфери. Одним із важливих напрямів цього впливу є трансформація правового статусу юридичних осіб, що проявляється в зміні їхніх функцій, умов діяльності, а також у гармонізації національного законодавства з міжнародними вимогами.

Юридичні особи дедалі частіше виходять за межі національних ринків, розвиваючи діяльність у глобальному масштабі. Це сприяє зростанню числа багатонаціональних корпорацій, які укладають транскордонні угоди та повинні враховувати правові вимоги декількох країн. У результаті таких змін юридичні особи стають суб'єктами міжнародного права, зобов'язаними дотримуватися міжнародних договорів і стандартів.

Держави під впливом глобалізації змінюють свої правові системи, адаптуючи їх до світових стандартів. Це зумовлює оновлення норм корпоративного управління, звітності та регулювання діяльності компаній. Наприклад, створення сприятливих умов для інвесторів або спрощення процедур реєстрації бізнесу сприяє залученню іноземного капіталу.

Міжнародні правила і практики, такі як екологічні норми чи принципи корпоративної відповідальності, стають обов'язковими для тих компаній, що прагнуть залишатися конкурентними на світовій арені. Юридичні особи інтегрують ці стандарти у свою діяльність, що дозволяє їм отримувати доступ до глобальних ринків і партнерств.

Метою статті є вивчення специфіки становлення правосуб'єктності юридичних осіб в умовах глобалізаційних змін, аналіз основних викликів, які виникають у процесі правового регулювання їхньої діяльності, та визначення напрямів гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами для забезпечення ефективної роботи юридичних осіб у сучасному глобальному середовищі.

Результати

Юридична особа одна із основних категорій у сфері юриспруденції і має значення для правової системи в умовах глобалізації. Вона є юридичною конструкцією, яка дає можливість суб'єктам правовідносин діяти як носії та виконавці прав та обов'язків. Існує кілька наукових підходів до визначення та розуміння юридичної особи. Кожен із них досліджує це поняття з урахуванням своєї теоретичної основи та методології [2, с.10]. Один із таких підходів – конкретно-юридичний. Відповідно до цього підходу, юридична особа розглядається як самостійний об'єкт права, що володіє власною волею та інтересами, відмінною від волі та інтересів його учасників. Цей підхід вважає, що юридична особа має правоздатність, тобто здатність бути суб'єктом прав та обов'язків, а також самостійно брати участь у правовідносинах.

Нині поняття «юридична особа» передбачене в законодавстві багатьох розвинених країн із ринковим типом економіки. У літературі наголошується, зокрема у праці (*Deneha V., Chornyi Y., Shevchuk O., & Mentukh N. (2023)*) що «поділ юридичних осіб на публічні та приватні тепер практикується по суті у всіх іноземних країнах і насамперед у країнах Європейського Союзу» [3, с.7]. При цьому у різних правових системах цей поділ визначається по-різному. Наприклад, у Німеччині, де не існує окремого закону про юридичних осіб публічного права (є лише ряд правових норм на рівні Федерації та федеральних земель, що стосуються окремих сфер), відповідні основні питання і без того є неписаним правом, яке розвивалося протягом тривалого періоду формування відповідної традиції, ставши звичайним правом. (*Gerold Schmidt (1969)*) [4, с.65] У свою чергу, ознаки, що є критеріями для розмежування юридичних осіб приватного права та юридичних осіб цивільного права у Франції встановлено не законом, а судовою практикою. Застосовуються вони судом, коли необхідно вирішити питання про природу тієї чи іншої юридичної особи, оскільки при створенні юридичної особи публічного права її громадський статус майже ніколи не обговорюється. (*Yves Chartier (2002)*) [5, с.295]

Багато в чому це пояснюється різницею термінології законодавства юрисдикцій загального права та континентального права, а також перевагами чи рівнем сприйняття перекладачів. Так, у правових та теоретичних джерелах найчастіше зустрічаються такі терміни, як «публічна юридична особа», «юридична особа публічного права», «корпорація», «юридична особа з публічною участю», «компанія» та «юридична особа публічного інтересу». Не всі ці терміни мають одне й те саме значення. Зокрема, поняття «публічної компанії» та «публічно торгової компанії» (*«public company»* і *«publicly traded company»*) використовують у країнах англійського права (як і країнах, які сприйняли інститути англійського права). Ці терміни відносяться до великих корпорацій (корпорацій приватного права) у формі акціонерного товариства, чії акції перебувають в обігу на фондовій біржі або інших організованих ринках цінних паперів, або якщо їх акції і не включені до лістингу фондової біржі, тобто пропонуються широкому колу інвесторів з метою залучення від них вкладень у капітал таких корпорацій [6, с.238].

Такі підприємства є юридичними особами приватного права. Щодо них може застосовуватися і, як правило, застосовується режим організацій суспільного інтересу («*legal entity of public interest*»/ «*public interest company*»). Це поняття («*legal entity of public interest*» / «*public interest company*») встановлено з метою застосування

обов'язкових положень міжнародних документів (зокрема директив Європейського Союзу щодо компаній, що регулюються законодавством країн ЄС), національних законодавчих вимог та професійних стандартів з питань ведення бухгалтерського обліку, здійснення фінансової звітності відповідними організаціями та проведення щодо них аудиту. Зазвичай застосовні норми викладаються у вигляді списку видів організацій, визнаних такими, а залежно від юрисдикції списки різняться ширшим чи менш широким переліком видів організацій [8, с.32].

Причому до такого переліку включаються організації, що визначаються за будь-яким критерієм, наприклад, вид діяльності, організаційно-правова форма, присутність державної участі у капіталі. Однак у переважній більшості юрисдикцій до таких організацій віднесено юридичних осіб приватного права. Водночас у деяких державах до організацій публічного інтересу зараховані суб'єкти, щодо яких встановлено статус юридичної особи публічного права: наприклад, муніципалітети (як у Данії) або центральне та місцеві уряди (як в Естонії) [10, с.142]. У низці країн такими визнаються і підприємства, що належать державі чи з державною участю у капіталі.

У французькому праві концепція юридичної особи публічного права почала формуватися в результаті Великої Французької революції, коли згадана система, що існувала тисячоліттями, була замінена – Короля змінив народ (як корпорація громадян країни), який тепер визнається єдиним джерелом державного суверенітету, найвищою владою, що має право змінювати замінювати Конституцію, створювати право, якому будуть підпорядковані й інші гілки влади. (*Vida, I.C., & Moroşteş, A. (2018)*) [11, с.90]

Як зазначено в Декларації прав людини та громадянина, «жодна корпорація і жодна людина не мають права здійснювати повноваження, якими вона спеціально не наділена».[12] Легалізація всіх гілок влади є базовим принципом, на дотриманні якого формується і функціонування дає сучасне публічне право, у тому числі це – визнання дій неправомірними та легальність покарань за їх здійснення, легальність податків та державних витрат, легальність судочинства, легальність усіх дій скоординованої на рівні виконавчої влади державної адміністрації, передбачені законом підстави та межі можливих у здійсненні фундаментальних прав та інші аспекти. У зв'язку з цим у французькій системі саме адміністративне право стало правом, що забезпечило організацію системи управління, передбаченої Конституцією, її повноваження та процедури, що підлягають дотриманню, застосовні до неї обмеження та гарантії (все те, що необхідно для здійснення адміністративного судочинства). [13, с.125]

Таким чином, терміном «адміністрація» ідентифікується виконавча влада, включаючи і контрольовані нею чи піднаглядні організації. І як виконавча гілка влади вона підпорядкована закону, створюваному законодавчою владою, а також (за загальної заборони судової влади втручатися у діяльність адміністрації) судовому контролю за дотриманням у діяльності адміністративних органів такої підпорядкованості закону. На основі такої концепції адміністративного права поняття юридичної особи застосовується лише щодо тих суб'єктів, які підлягають захисту державою, зокрема муніципалітети. Причому департаменти чи провінції було неможливо отримати визнання власної самостійності (як і поява пізніше автономних агентств), поки до ХХ століття превалювала ідея їх виключно інструментальної функції у межах державної адміністрації. Таке визнання самостійної правосуб'єктності муніципалітетів (з належними їм власністю, правом на усунення наслідків заподіяної шкоди, з урахуванням ідеї опіки щодо довіреного майна, процесуальної правоздатності) походить із традицій римського права.

Але сама держава позиціонується як юридична особа, за винятком особливого випадку, коли вона бере участь у спадкових відносинах з поширенням щодо неї статусу приватної юридичної особи. Це призвело до подвійного сприйняття на державну адміністрацію та її дій, оскільки вона або проголошувалась як влада, або розглядалася

як юридична особа приватного права. Більше того, протягом усього XIX століття договори державної адміністрації 8 розглядалися як виключно приватно-правові договори, і лише на початку XX століття у Франції договори за участю державної адміністрації стали обґрунтовувати як інститут адміністративного права, коли з'явився чіткий поділ між авторитарною діяльністю держави (його владними повноваженнями) та управлінською діяльністю держави (як фігури громадського управління/управління публічною власністю) приватного характеру. На основі такої доктрини інструментальної діяльності держави щодо публічного майна свого розвитку набула доктрина державної скарбниці. [14]

У свою чергу, в Німеччині, яка не зазнала особливостей Французької Революції, в середині XIX століття з'явилася та оформилася зовсім інша теорія. Вона полягає в тому, що держава в цілому повинна характеризуватись як юридична особа у значенні термінів приватного права, але також і як суб'єкт управління, який є єдиним і має всі атрибути влади, чії дії, у тому числі, але не обмежуючись, у сфері майнового обороту, характеризуються як суб'єктивні (хоч і громадські) права суб'єкта, обов'язки якого відповідають правам громадян.

У випадку англійського права це питання також вирішується просто, Король / Королева і парламент - дві різні реальності, які взаємодіють один з одним на основі узгодженого розподілу повноважень, у зв'язку з чим судді не слідує волі монарха, але забезпечують дотримання волі країни, коли на основі загальних принципів і правил, що виникли історично, (загальне право) вони можуть застосовувати акти, прийняті урядом (завжди на основі дуже виваженого підходу та обмежувального тлумачення). Ось ця сукупність всіх цих дійових осіб публічної сфери регламентована на основі виключно структурної концепції державного устрою, яка визнає унікальність кожного з цих елементів. Сама ідея абстрактної держави та змінного (двоякості) правового статусу в країнах англійського права відсутня. У зв'язку з цим, на думку (*Lodder A., Zeleznikow J.(2012)*) там відсутня і можливість для визнання волі держави, що розглядається як абстрактна держава як об'єднання суспільства і закону. [15, с.74]

Також різні погляди висловлюються щодо ефективності існуючого правового регулювання юридичного статусу та діяльності юридичних осіб публічного права у Франції. У разі проблеми багато в чому зумовлені тим, що це поняття по суті є збірним. Крім того, правове регулювання діяльності юридичних осіб у Франції здійснюється одночасно адміністративним та приватним правом, причому більше значення надається саме адміністративному праву. Діяльність юридичних осіб ґрунтується на ідеї публічної служби (поняття, властиве переважно французькому адміністративному праву) і виходить з інституту комунальної власності, правове регулювання якого здійснюється адміністративним правом. При цьому іноді певна кваліфікація окремої юридичної особи як публічної організації визначена законом. У цьому випадку суд не може нічого зробити. Якщо ж така кваліфікація впливає з ухвал органів виконавчої влади, то суд може перекваліфікувати, наприклад, публічну установу до адміністративної. Важливим є той факт, що Франція в останні роки зазнає впливу загальних сучасних тенденцій, пов'язаних з європейською політикою відкриття публічних служб конкуренції. [16]

В Іспанії за період з 2014 р. в країні було проведено широкомасштабну реформу з модернізації державного сектору, що об'єктивувалося у прийнятті нових законів та створенні сучасних механізмів взаємодії держави та учасників обороту в рамках використання публічної власності та задоволення загальних інтересів (спрощення та підвищення ефективності порядку взаємодії) громадян та держави). Основою цієї реформи стала Національна програма реформ Іспанії на 2014 рік, яка встановила необхідність заохочення заходів щодо раціоналізації адміністративних дій, підвищення ефективності використання державних ресурсів та підвищення їхньої продуктивності. [17]

Вихідними ідеями реформи адміністративної правової системи з'явилися переконання у цьому, що державні адміністрації нічого не винні бути ускладнювати життя громадян, і діяльність підприємств, але мають сприяти індивідуальній свободі та розвитку особистої та ділової ініціативи. Для цього важливо створити нормативну базу, яка перешкоджає створенню непотрібних чи надлишкових органів чи організацій, а також забезпечує ефективність та дієвість публічних утворень, здійснюючи щодо них безперервний нагляд, який дозволяє оцінювати виконання цілей, для досягнення яких вони створені, відстежувати актуальність їхньої діяльності та знаходити ефективніші способи досягнення цих цілей.

На основі таких вихідних ідей та з урахуванням вже існуючої конституційної та іншої нормативної основи для здійснення діяльності державної адміністрації реформа здійснювалася з опорою на ідею щодо необхідності забезпечити іспанську правову систему систематичним, послідовним та впорядкованим адміністративним законодавством, - з одного боку, що регулює адміністративну процедуру, яка б включала правила, що регулюють відносини громадян з адміністраціями, і, з іншого боку, визначальним став всеосяжний правовий режим державних адміністрацій, до якого будуть включені положення, які дисциплінують державний інституційний сектор, з урахуванням двох основних напрямків (*Rissland E.L.(1983)*):

а) упорядкування додаткових відносин адміністрацій з громадянами та компаніями та

б) внутрішньокорпоративне регулювання діяльності кожної адміністрації та відносин між ними. [19]

Оскільки Італія є членом Європейського Союзу, її законодавство в більшості аспектів відповідає тим принципам та стандартам, які відображені в обов'язкових для членів цих організацій нормативних документах та міжнародних договорах за відповідними аспектами. Аналіз Італійського законодавства, яке регламентує правовий статус юридичних осіб, свідчить про її, хоч і досить складну (комплексну) структуру, у тому числі ускладнену з урахуванням особливостей історичного, культурного та суспільного розвитку, але водночас сформовано цілком виразно, послідовно та доцільно. Сприйняті італійським законодавством підходи до регулювання діяльності юридичних осіб, основні засади та найважливіші юридичні механізми регулювання можуть використовуватися для реформування законодавства України, яке регламентує правовий статус юридичних осіб.

Естонія також є країною-учасницею Європейського Союзу. Естонське законодавство є найсучаснішим, розвивається з урахуванням найкращих правових рішень, що використовуються у розвинених демократичних країнах ринкового типу, відповідно до вимог та рекомендацій права Європейського Союзу. В той час, проведений нами аналіз естонського законодавства з питань регулювання діяльності юридичних осіб дозволяє зробити висновок, що з цього питання чинне законодавство Естонії потребує певних доопрацювань як на концептуальному, так і на прикладному рівнях.

На сьогоднішній момент існує об'єктивна необхідність систематизувати законодавство про юридичних осіб з метою визначення системи або основних видів юридичних осіб, визначення критеріїв їх розмежування; закріплення переліку публічно-правових формувань, які можуть бути засновниками юридичних осіб приватного права; закріплення загальних підходів до визначення цивільної правосуб'єктності юридичних осіб.

Висновки

У контексті глобалізації формування правосуб'єктності юридичних осіб зіштовхується з новими викликами, які потребують перегляду існуючого правового

регулювання. Процеси глобалізації сприяють тіснішій інтеграції економічних, соціальних і правових систем, що відкриває нові можливості для юридичних осіб, але також ставить перед ними нові вимоги щодо адаптації національного законодавства, щоб забезпечити ефективне застосування права та захист інтересів усіх сторін.

Серед головних викликів – необхідність підвищення прозорості діяльності юридичних осіб, узгодження національних правових систем із міжнародними стандартами, а також вдосконалення механізмів нагляду та відповідальності. Сучасні технології, цифровізація та транснаціональний характер бізнесу вимагають від правових систем гнучкості та здатності до швидкої адаптації до змін.

Перспективи правового регулювання включають створення гармонізованого правового середовища, яке забезпечить стабільність і передбачуваність у діяльності юридичних осіб, сприятиме їхній конкурентоспроможності та сталому розвитку. Важливо впроваджувати механізми, що враховуватимуть специфіку місцевих ринків та інтегруватимуть їх у глобальну економіку, забезпечуючи баланс між інтересами різних правових суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія / [О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.] ; за ред. О.Г. Данильяна. – Харків : Право, 2020. – 344 с.
2. Бірюков Р.М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2011. 20 с
3. Deneha V., Chornyi Y., Shevchuk O., & Mentukh N. (2023). Competence of state authorities and local self-government bodies in the public-private partnerships area. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 26(6), 1-19.
4. Gerold Schmidt: Zum Begriff des „Zweckvermögens“ in Rechts- und Finanzwissenschaft. In: *Verwaltungsarchiv, Zeitschrift für Verwaltungslehre, Verwaltungsrecht und Verwaltungspolitik*, 60. Band, Carl Heymanns Verlag, Köln 1969, S. 293–331 und Fortsetzung 61. Band, 1970, S. 60–81.
5. Yves Chartier, La désignation des représentants des personnes morales qui exercent une action en justice, note sous Ch. mixte, 22 février 2002, *Bulletin, Ch. mixte*, no 1, p. 1, in : *Revue des sociétés*, no 2, avril-juin 2002, p. 293-297.
6. Сидоренко О.О. Сучасні тенденції розвитку правової системи України в умовах глобалізації. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В. Яновського і В.С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р.: у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 1. С. 234–241.
7. Васильєва В.В. Критерії розмежування юридичних осіб публічного права та юридичних осіб приватного права. Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства. Збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 5-6 жовтня 2018 року) / За ред. В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2018. С. 35-37.
8. Виграненко І.Г. Конститутивні ознаки юридичної особи у теорії цивільного права. *Юриспруденція. Теорія і практика*. 2006. № 8(22). С. 30-40. [SR 210 Swiss Civil Code of 10 December 1907 \(Status as of 1 January 2016\)](#) (official website). Berne, Switzerland: Swiss Federal Council.
9. Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n437>

10. Oksana Shevchuk International legal experience in financing information security in the financial sphere *Visegrad Journal on Human Rights*. у № 1/2022. 2022 P. 140-143. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/04/VJHR_1_2022.pdf
11. Vida, I.C., & Moroşteş, A. (2018). Clarifications on the legal terminology in the constitutional court jurisprudence. *Journal of Legal Studies*, 21(35), 88–94.
12. Gérard Conac, Marc Debene, Gérard Teboul, eds, *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789; histoire, analyse et commentaires* (in French), Economica, Paris, 1993, ISBN 978-2-7178-2483-4.
13. Лісовський П. механізми формування духовної безпеки в ідеології державотворення сучасної України: філософський аналіз курсу до європейської інтеграції. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2006. Вип. 25. С. 123–133.
14. Шевчук О., Кузь Т. В. Інституційне забезпечення процесу державної реєстрації актів цивільного стану: адміністративно-правовий аспект. *Наукові перспективи*. № 1(43), 2024р. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-1\(43\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-1(43))
15. Lodder A., Zeleznikow J. Artificial Intelligence and Online Dispute Resolution. *Online Dispute Resolution: Theory and Practice* / Ed. by M.A. Wahab, E. Katsh, D. Rainey. The Hague (Netherlands): Eleven International Publishing, 2012. P. 74–75. URL: https://www.mediate.com/pdf/lodder_zeleznikow.pdf (Last accessed: 07.03.2024).
16. Odorcak J. Exorganic Posthumanism and Brain-Computer Interface Technologies (BCI). *Postmodern openings*. 2019. Volume 10. Issue 4. P. 193–208
17. Programas Nacionales de Reformas elaborados por España desde 2011. URL: <https://www.hacienda.gob.es/ca-ES/CDI/Paginas/EstrategiaPoliticaFiscal/ProgramaNacionalReformas.aspx>
18. Rissland E.L. Artificial Intelligence and Law: Stepping Stones to a Model of Legal Reasoning. *The Yale Law Journal*. 1990. Vol. 99. №8. P. 1957–1981.
19. Rissland E.L. Examples in legal reasoning: Legal hypotheticals. *Proceedings of IJCAI-83*. San Mateo (CA, USA): Morgan Kaufmann, 1983. P. 90 – 93. URL: <https://www.ijcai.org/Proceedings/83-1/Papers/020.pdf> (Last accessed: 07.01.2024)
20. Strandbrink P. Nostalgia and Shrinkage: Philosophy and culture under postpostmodern conditions. *Educational Philosophy and Theory*. 2018. Vol. 50. Issue 14: Special issue: What Comes after Postmodernism? P. 1407–1408.
21. Tamanaha B.Z. Pragmatism in U.S. Legal Theory: Its Application to Normative Jurisprudence, *Sociolegal Studies*, and the Fact-Value Distinction. *American Journal of Jurisprudence*. 1996. Vol. 41. P. 315–362.
22. Zeleznikow J., Hunter D. Rationales for the continued development of Legal Expert Systems. *Legal Expert Systems*. 1992. Vol. 3. №1. P. 94–110. URL: <http://kirra.austlii.edu.au/au/journals/JLLawInfoSci/1992/7.pdf> (Last accessed: 07.01.2024)